

Nr 45

Utlåtande i anledning av motioner om åtgärder till skydd för den medeltida miljön i Visby.

Tredje lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta och till lagutskott hänvisade motioner, nr 799 i första kammaren av fru *Hultell m. fl.* och nr 919 i andra kammaren av fröken *Ljungberg m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, hemställes

»att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en utredning, kring i motionen framförda lagstiftnings- och finansieringsfrågor med syfte att tillskapa en 'Lex Visby'».

Utskottet har vidare behandlat två till lagutskott hänvisade motioner, nr 816 i första kammaren av herr *Österdahl m. fl.* och nr 918 i andra kammaren av herr *Jönsson* i Ingemarsgården.

I motionerna, som är likalydande, hemställes

»att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa att en utredning eller arbetsgrupp tillsättes för att utarbeta förslag till en särskild lag för områden i Visby vars bebyggelse bör bevaras för framtiden och samtidigt föreslå lösningar avsedda att ekonomiskt underlätta saneringsarbetet».

Över motionerna har utskottet på sätt föreskrives i § 46 riksdagsordningen inhämtat utlåtanden från statens planverk, riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen i Gotlands län. På begäran av utskottet har yttrande därjämte avgivits av Visby stad.

Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen i Gotlands län har vid sina yttranden fogat en av landsantikvarien i länet upprättad promemoria i ärendet. Länsstyrelsen har vidare bifogat yttranden från länsbostadsnämnden i länet, byggnadsnämnden och saneringsnämnden i Visby stad samt Gotlands hembygdsförbund.

Riksantikvarieämbetet har före avgivandet av sitt yttrande samrått med arbetsgruppen för kulturminnesvård inom 1965 års musei- och utställnings-sakkunniga (MUS 65).

Gällande bestämmelser

Den lagstiftning som f. n. står till buds för skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse är främst *lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen*, *lagen den 12 maj 1917 om expropriation*, *byggnadslagen den 30 juni 1947* och *byggnadsstadgan den 30 december 1959*.

Enligt bestämmelserna i *byggnadsminneslagen* kan byggnad, som bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och som med hänsyn härtill är att anse som synnerligen märklig, av riksantikvarien förklaras för byggnadsminne (1 §). Från lagens tillämpningsområde har dock undantagits byggnad som tillhör kronan eller som utgör fast fornlämning. Den gäller inte heller kyrkliga byggnader. Sådan förklaring som nyss sagts kan ges även mot ägarens bestridande. I samband med att byggnad förklaras vara byggnadsminne skall särskilda skydds-föreskrifter utfärdas (2 §). I dessa skall anges i vilka delar byggnaden inte får ändras och i vilka hänseenden och på vad sätt byggnadens ägare har att sörja för vården av byggnaden. Då så erfordras kan föreskrifterna även innehålla att området omkring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadens utseende och karaktär inte förvanskas. Föreskrifterna, som i görli-gaste mån skall utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare av kringliggande område, får inte vara mer långtgående än som är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Om det är nödvändigt för att byggnaden skall vara till nytta kan riksantikvarien medge tillstånd till ändring av byggnadsminne. Försummar ägaren vården kan han föreläggas att vidta erforderliga åtgärder (4 §).

Med hänsyn till lagens tvångsmässiga föreskrifter har det ansetts nödvändigt att ägaren av byggnad som blir föremål för ingripande kan beredas ersättning av kronan för skada och intrång som åsamkas honom (5 §). Rätt till ersättning föreligger om skyddsföreskrifterna medför sådan inskränkning i rätten att nyttja byggnad eller område att ägaren kan förfoga däröver endast på sätt, som står i uppenbart missförhållande till dess tidigare värde.

Byggnadsminneslagen är endast tillämplig på individuella, synnerligen märkliga byggnader men icke på miljöer, vilkas kulturhistoriska värde huvudsakligen ligger i miljöbilden (jfr prop. 1960: 61 s. 52).

Enligt 1 § *expropriationslagen*, punkt 12, må fastighet, som tillhör annan än kronan, exproprieras för bevarande av kulturhistoriskt synnerligen märklig byggnad eller synnerligen märklig fast fornlämning, som ej kan tryggas på annat sätt eller bereda erforderligt utrymme däromkring. Fråga om expropriation för detta ändamål må enligt 108 § väckas endast av riksantikvarien. Sådan expropriation kan äga rum endast till förmån för kronan, kommun eller sådan förening eller stiftelse, vars huvudsakliga uppgift är ägnad kulturminnesvård och som på ett betryggande sätt ansvara för egendomen.

44 a § *byggnadslagen*, den s. k. Lex Gamla stan, är ett komplement till expropriationslagens bestämmelser och ger en stad möjlighet att lösa i första hand fastigheter med vanvårdad äldre, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i samband med upprättande av ny stadsplan. Lagen är främst avsedd att användas då i samband med en saneringsplan för äldre bebyggelse vissa befintliga byggnader måste rivras eller anordningar tillskapas, avsedda

att utnyttjas för flera fastigheters gemensamma räkning. Bestämmelserna är utformade med tanke på speciella förhållanden som råder inom Gamla stan i Stockholm men har generell giltighet.

86 § byggnadslagen syftar till att förebygga att område med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse vandaliseras genom olämpliga byggnadsföretag. För att skydda ett sådant område behöver bebyggelse därå i allmänhet ej förbjudas. Det är i de flesta fall tillräckligt att tillse att bebyggelsen utformas under hänsynstagande till omgivningen. Med stöd av paragrafen kan Kungl. Maj:t förordna att nybyggnad utan länsstyrelsens tillstånd inte får ske inom område, som inte ingår i stadsplan eller byggnadsplan och som äger betydelse bl. a. med hänsyn till förefintlig från historisk eller konstnärlig synpunkt värdefull bebyggelse. Härigenom kan man få erforderlig kontroll över att bebyggelsen utformas under hänsynstagande till omgivningen. Undantaget för områden som ingår i stadsplan eller byggnadsplan betingas av att redan vid planläggningen hänsyn skall tas till sådana intressen som 86 § byggnadslagen avser att tillgodose. Vid uppgörande av planer för bebyggelse — regionplaner, generalplaner, stadsplaner och byggnadsplaner — skall nämligen enligt 9 § byggnadsstadgan tillses att sådan bebyggelse som har särskilt värde ur historisk eller kulturhistorisk synpunkt såvitt möjligt bevaras.

Även bestämmelserna angående stadsplan ger vissa möjligheter att skydda bebyggelse av nu ifrågavarande slag. Stadsplan skall enligt 25 § byggnadslagen utmärka och till gränserna ange de för olika ändamål avsedda områden som ingår i planen. Stadsplan skall dessutom enligt samma paragraf innehålla »de ytterligare bestämmelser angående områdenas bebyggande eller användning i övrigt som finnes erforderliga». Jämlikt denna paragraf kan detaljerade bestämmelser angående området bebyggande ifråga om största hushöjd, bebyggelsens placering och användning etc. fastställas, under förutsättning att tillbörlig hänsyn tas till markägarnas berättigade intressen. Med stöd av samma paragraf kan föreskrivas att område skall utgöra reservat för befintliga, kulturhistoriskt värdefulla byggnader, s. k. K-märkning. Genom en sådan bestämmelse utsläcker tidigare nybyggnadsrätt; bestämmelsen utgör emellertid inte något hinder mot att ifrågavarande byggnader vanvårdas eller rives. För K-märkning i stadsplan erfordras vidare markägarens medgivande. K-märkning av en fastighet torde även kunna medföra skyldighet för kommunen att lösa fastigheten.

Enligt 38 § byggnadsstadgan får byggnad av större värde ur historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt icke förvanskas vare sig genom arbeten på själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet. Byggnadsnämnd äger att förelägga ägare vid vite att undanröja förändring som skett utan nämndens godkännande (70 §) och att underhålla byggnad, så att vanprydnad icke uppkommer (50 §).

För rivning av byggnad fordras byggnadslov, såvida byggnaden är belägen

inom område med stadsplan (54 § 1 mom. tredje stycket byggnadsstadgan). Vill ägaren av en byggnad riva densamma kan detta dock inte förvägras, ens om byggnaden är av kulturhistorisk eller konstnärlig betydelse.

Bestämmelserna i *bostadslånekungörelsen den 1 september 1967* (SFS 1967: 552) jämte bostadsstyrelsens anvisningar därtill tar i viss utsträckning hänsyn till de merkostnader som kan uppkomma vid ombyggnad av kulturhistoriskt märklig byggnad. Låneunderlaget vid ombyggnad av utrymmen för bostadsändamål motsvarar i normalfallen den ombyggnadskostnad som länsbostadsnämnden godkänner. Det får emellertid inte överstiga det låneunderlag som skulle ha beräknats för motsvarande nybyggnad eller det beräknade värdet av huset i ombyggt skick. Avser lånet ombyggnad av kulturhistoriskt märklig byggnad kan dock låneunderlaget efter medgivande av Kungl. Maj:t bestämmas till högre belopp än det som beräknats enligt vad nyss sagts. Denna möjlighet öppnades efter överväganden om olika åtgärder till stöd för byggnadsminnsvården i samband med införandet av lagen om byggnadsminnen och syftade till att överbrygga det hinder som lånetaksbestämmelserna eljest skulle utgöra. De ökade lånemöjligheterna är dock inte begränsade till endast byggnad som förklarats för byggnadsminne.

Fransk lagstiftning

De franska bestämmelserna i ämnet är av den 4 augusti 1962 och den 13 juli 1963. Genom denna lagstiftning kan ett område med historiskt och estetiskt värdefull bebyggelse förklaras som skyddat område. Vilka områden som skall skyddas bestäms av regeringen och ett särskilt tillsatt utskott. Även vederbörande kommunala myndighets deltagande i beslutet erfordras som regel.

För de avgränsade och fastställda skyddsområdena skall en plan för bevarande och restaurering upprättas. För planens upprättande utses en särskild arkitekt. Planen förutsättes vara upprättad inom två år från beslutet om avsättning av området. Denna plan träder i stället för bestående stads- eller byggnadsplaner, som samtliga upphäves. Saneringsplanen föreskriver hur mark och byggnader skall bevaras och användas i framtiden. Kostnaderna för planen betalas av staten.

Saneringen omhänderhas av särskilt inrättade bolag, ägda gemensamt av staten, kommunen och de enskilda fastighetsägarna. Om en ägare till en byggnad icke önskar ansluta sig till bolaget kan detta expropriera byggnaden, med rätt för ägaren att återförvärva sin tidigare egendom efter restaureringen.

För finansieringen av restaureringen utgår statliga och kommunala bidrag och lån. Upp till 80 procent av kostnaderna betalas av allmänna medel.

För finansieringen har inrättats en särskild statlig fond. Ur denna utlånade medel får återbetalas i takt med inflytande hyresinkomster.

Omkring ett hundratal områden har sedan lagens tillkomst förklarats för skyddade områden.

Motionerna

I motionerna I: 799 av fru Hultell m. fl. och II: 919 av fröken Ljungberg m. fl. anförs bl. a. att Lex Gamla stan är otillräcklig när det gäller en ur kulturhistorisk synpunkt betingad restaurering av hela kvarter, närmast med hänsyn till att arbeten av detta slag är synnerligen kostnadskrävande. I dagsläget faller hela kostnaden på enskilda personer och/eller kommuner och endast då det gäller högst speciella byggnadsminnesmärken utgår statligt bidrag. Generellt gäller att behövliga resurser saknas för stadskärne- och kvarterssanering syftande till restaurering av gamla miljöer. Det är förknippat med stora kostnader att genomföra kulturbevarande sanering och det kan enligt motionärerna inte vara rimligt att dessa utgifter enbart skall belasta enskilda personer och kommuner. Objekt av ifrågavarande typ är regelmässigt av den karaktären att det måste sägas vara ett riksintresse att bevaras. En kombination av lagstiftning och anslagsgivning måste här komma till stånd. Motionärerna förklarar sig vara medvetna om att det frågekomplex de aktualiserat äger giltighet i många orter men de har för tydlighetens skull valt att exemplificera sina motionskrav med situationen i Visby. I staden finns enligt motionärernas redogörelse följande:

1. En medeltida stadskärna av stenhus, som man saknar motstycke till i Norden, fränsett Gamla Stan i Stockholm, som dock till sina huvuddelar är betydligt yngre. I de svenska städerna i gemen dominerade trähusbebyggelsen, som genom de ofta förekommande eldsvådorna reducerats till ett minimum. Stenhusbebyggelse var ytterst sällsynt och motionärerna nämner i sammanhanget att då Uppsala så gott som totalt brann ner år 1702, fanns i staden endast 4 profana stenhus. I Lund finns i dag endast 3 medeltida profanhus i sten kvar. Visby kan uppvisa ett hundratal mer eller mindre kompletta stenhus från medeltiden.

2. Ett medeltida gatunät, som det är lika viktigt att bevara som muren och ruinerna. Huvudgatorna i staden ligger på samma plats där gatorna gick fram redan under tidig medeltid.

3. En 1700-tals och 1800-talsbebyggelse som knappast några svenska städer äger.

Enligt motionärerna är bevarandet av Visby en riksangelägenhet och de anser det väl motiverat att tillskapa en »Lex Visby». En lagstiftning av typ 44 a § byggnadslagen löser enligt deras mening inte Visbys problem utan

här måste vid sidan av en lagstiftning, som tillgodoser miljö- och byggnads-historiska intressen också tillkomma en icke obetydlig anslagsgivning från statsmakternas sida. De förefaller motionärerna vara en konkret handlingslinje att till svenska förhållanden omställa den lagstiftning som år 1962 tillkom i Frankrike.

Den nuvarande svenska byggnadslagstiftningen är enligt motionärerna i stort anpassad för nybyggnader och lämnar relativt litet skydd mot rivning och miljöförstöring. Önskvärt vore med en lagstiftning kombinerad med anslagsgivning, som tog sikte på hela stadskärnor och icke som nu enbart tog kulturhistorisk hänsyn till enstaka byggnader. Det synes motionärerna vara en tänkbar väg att kommunal, enskild och statlig ekonomisk samverkan etableras i sanering av kulturhistoriskt viktiga miljöer vilkas bevarande bedöms vara ett riksintresse.

I motionerna I: 816 av herr Österdahl m. fl. och II: 918 av herr Jönsson i Ingemarsgården anføres bl. a. att planen för staden inom murarna avspeglar stadens tillväxt från den första lilla handelsplatsen genom den medeltida storstaden och genom förfallets och ödegårdarnas tid till återuppblomstringen under de senaste generationerna. Staden präglas i hög grad av 1700-talets smärre hus, utförda av gedigna hantverkare, med fönsterluckor och nätta portaler, med plank och tegeltäckta murar samt framför allt av de egenartat förnäma proportionerna mellan fönsterhål och väggyta, mellan fönsterhöjd och vägghöjd m. m.

Men det är enligt motionärerna inte bara dessa markanta inslag som gör sig gällande i gatubilden. Även de enklare husen utan särskilt framträdande yttre, gör intryck av någonting som man minns efteråt. Här blandas om vartannat branta tak med brutna tak, släta putsytor och panelade väggar, men ändock är det något säreget som träder fram. Kanske beror detta på byggnadspraxis, i sättet att ansluta tegeltaket till gaveln, i murningsmetoder och panelspikning. Men givetvis spelar också andra faktorer in, såsom luften och ljuset, läget vid det öppna havet, kalkgrunden och dess inverkan på färgerna i naturen.

Enligt motionärerna är alla ense om att staden inom murarna är så särpräglad och unik i Sverige och i hela Norden att det är ett riksintresse att den kan bevaras för framtiden. I dagens rationella värld och med teknikens hastiga utveckling passar dock Visby gamla stad mindre väl in. Gatorna är byggda för trafikmedel hänförliga till gångna sekel, men måste ändock sluka en allt tätare ström av bilar av skiftande storlekar. De gamla små husen har inte den volym och den höjd mellan golv och tak som gällande byggnadsbestämmelser föreskriver. Ombyggnad och restaureringsarbetena blir bl. a. därför avsevärt dyrare än om de gamla husen fick rivras och ge plats för modern bebyggelse. Många enskilda fastighetsägare har med stora ekonomiska uppoffringar moderniserat sina hus inom dess gamla fasader mot gatan, flera har dock just därför av ekonomiska skäl fått lämna dessa till mera bärkraft-

tiga ägare. Den enskilde medborgaren i gemen saknar erforderliga medel att restaurera sitt hus med bibehållandet av den gamla stilen. Kommunen är starkt ekonomiskt bunden av fastlagda utgifter och har en hög utdebitering trots en procentuellt betydande upplåning. Skattekraften är lägre än för rikets städer i medeltal. Någon kommunal insats för sanering av bebyggelsen med bibehållandet av den gamla stilen i Visby kan därför knappast påräknas.

För att en sanering av staden skall komma till stånd under ekonomiskt godtagbara former fordras därför enligt motionärernas mening insatser från statens sida. Under senare år har värdefullt ekonomiskt stöd erhållits från arbetsmarknadsverkets sida, då underhåll av ringmuren och restaurering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader har utförts i form av beredskapsarbeten. Det ekonomiska stödet bör dock sträcka sig även till den enskilda bostadsbebyggelsen, vars enstaka hus inte direkt har kulturhistoriskt värde, men som har stor betydelse i det mönster som bildar underlaget för den medeltida gatubilden. De extra bostadslån som nu kan utgå i vissa fall bör kunna utgå till alla hus inom murarna som har betydelse för bibehållandet av den gamla gatubilden. I den mån kostnaderna stiger utöver saluvärdet bör bidrag eller räntefria lån kunna utgå av statsmedel. Beredskapsarbeten bör även kunna utsträckas till att omfatta dessa gamla bostadshus.

Möjligheterna att med den nuvarande byggnadslagstiftningens hjälp åstadkomma en önskvärd upprustning av sådana äldre bostadsområden är enligt motionärerna inte blott teoretiskt begränsade utan också praktiskt kringskurna. Detta gäller även 44 a § byggnadslagen. Motionärerna anser att man bör överväga om inte en lagstiftning efter mönster av den franska bör införas i Sverige för att i första hand kunna tillämpas på Visby inom murarna.

Remissyttrandena

Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen i Gotlands län och Visby stad tillstyrker att de lagstiftnings- och finansieringsproblem som motionärerna berört utreds. Utredningen bör enligt riksantikvarieämbetet omfatta även de förändringar av nuvarande byggnadslagstiftning och praxis som kan visa sig erforderliga för att skydda miljöer, vilkas kulturhistoriska värde huvudsakligen ligger i miljöbilden. Utredningen, som bör ha allmän giltighet, kan enligt ämbetets mening kompletteras med en särskild försöksverksamhet inom Visby innerstad.

Statens planverk avstyrker förslaget om särskild utredning med uppgift att tillskapa en »Lex Visby». Frågan om de äldre stadsmiljöernas vård och framtida funktion bör enligt planverkets mening rent plantekniskt och administrativt lösas på ett sådant sätt att problemet vinner generellt beaktande vid den kommunala fysiska planeringen. Planformer och ansvarsfördelning

vid plangenomförandet gällande Visby innerstad bör kunna tas upp vid direkta diskussioner mellan staden och Kungl. Maj:t. För att säkerställa problemets behandling i allmängiltig form inom pågående utredningar bör behovet av erforderliga tilläggsdirektiv tas under övervägande.

I sitt yttrande framhåller *statens planverk*, att den äldre stadsbebyggelsens och stadskärnornas bevarande och funktionsmässiga anpassning till nya uppgifter i stadsbygden är en viktig fråga för den fysiska planeringen. I ett längre perspektiv måste en växande del av stadsbyggnadsresurserna komma att ägnas åt den äldre bebyggelsens renovering och sanering. Åtgärderna kan därvid tänkas pendla mellan å ena sidan total rivning och nyproduktion av hela stadspartier och å andra sidan en mycket varsam restaurering av de kulturhistoriskt och miljömässigt mest intressanta partierna såsom fallet närmast skulle bli, när det gäller Visby innerstad.

Allmänt kan enligt planverket sägas att kraven på stadsförnyelse konstitueras av en mängd olika faktorer som t. ex. byggnadsbeståndets förslitning, näringslivets och detaljhandelns strukturomvandling, trafiksystemens utveckling, markbrist och fastighetsekonomiska aspekter. Utvecklingen speglar här en komplicerad process med svåröverblickbara relationer mellan olika bakomliggande faktorer. I debatten har emellertid på senare år en växande kritik rests mot oförmågan att skapa sådana betingelser för stadsförnyelsen att de äldre stadspartiernas ekonomiska, kulturella och miljömässiga värde bättre skulle kunna tillvaratagas.

Planverket vill med detta resonemang belysa att de planeringsprinciper, som motionärerna önskar utreda, är ett problem som är en realitet i många av våra äldre städer. Liksom fallet är med annan fysisk planering måste en ändrad attityd till de äldre stadspartiernas behandling grundas på en lokal (kommunal) målsättning för bebyggelse- och markanvändningsplaneringen och där utgöra en integrerad del i planeringen av stadsområdet som helhet. Först därigenom torde garantier kunna skapas för att en planering av mer restriktiv, bevarande karaktär känns angelägen och följs av de myndigheter och enskilda som har ansvar för plangenomförande och bebyggelse-reglering.

De planmässiga möjligheterna att med hjälp av byggnadslagen bedriva en planering av här antydd karaktär är enligt verket inte tillfredsställande eller i vart fall föga beprövade. Detta kan bl. a. sammanhånga med den grundinställning som byggnadslagstiftningen vilar på, nämligen att planläggning primärt syftar till att just bereda plats för angelägen förnyelse av markanvändning och byggnadsbestånd. I stadsplaner med annat mer restriktivt syfte har regelmässigt som villkor för fastställelsen av bestämmelser av bevarande eller konserverande slag uppställts att kommunen genom inlösen eller på annat sätt träffat överenskommelse med fastighetsägarna om planens tillämpning. För städer av Visbys storlek och med dess miljömässiga kvaliteter erbjuder byggnadslagen inget planinstitut som är direkt praktiskt till-

lämpbart. Expropriationsmöjligheten enligt lagens 44 a § är också, heter det i yttrandet, en orimligt dyrbar och hårdhänt metod när det gäller att behandla hela, samlade stadsmiljöer. Den s. k. av ålder bestående stadsplanen, som tidigare var kompletterad med lokal byggnadsordning, har också begränsad effekt som praktiskt styrningsinstrument när det gäller ingrepp och förändringar av olika slag. Planverket delar alltså motionärernas åsikt att instrumenten för denna speciella typ av planering är föga utvecklade. Detta förhållande styrks för övrigt av att ett flertal planändringar med utomordentligt tveksamma effekter på stadsmiljön i ett flertal äldre städer under åren varit föremål för diskussion inom verket. Det bör därför vara en angelägen uppgift att närmare studera formerna för stadsförnyelsen och behovet av kompletterande rättsinstitut.

Efter att ha berört pågående arbete beträffande frågan om innerstadens planering i Visby anför planverket att som ett första steg en översiktlig, generalplanemässig studie av innerstaden bör göras som klarlägger den nuvarande situationen vad gäller bebyggelse och strukturell uppbyggnad i övrigt samt översiktligt anger principerna för stadspartiets inre differentiering och framtida behandling. Denna plan kan vara informell, vägledande eller formaliseras genom fastställelse i sin helhet eller till vissa delar. Även om en sådan fastställd plans rättsverkningar blir begränsade talar mycket för att en sådan ordning borde övervägas. För skilda delområden inom en så studerad helhet bör sedan mer detaljerade studier genomföras och för de områden där en partiell förnyelse är önskvärd eller ofrånkomlig bör dessa fullföljas till fastställda stadsplaner. En sådan plan bör i ett sammanhang reglera bebyggelsen inom ett samlat och till sin karaktär någorlunda homogent område.

Visby innerstad med sin täthet, sina byggnader, nivåskillnader och utblickar, sitt gatunät, läge i landskapet och sina övriga miljökomponenter utgör enligt planverket ett unikt stadsparti vars framtida behandling också är ett riksintresse. Planeringsuppgiften ställer höga krav på de anlidade experterna. Enligt planverkets uppfattning bör staten därför så långt möjligt stödja kommunen i dess strävan att lösa innerstadens planeringsproblem. Detta bör kunna ske genom att upptaga direkta förhandlingar med staden när det gäller kostnadsfördelningen i anslutning till planers fastställelse och genomförande och därmed skapa möjligheter att pröva befintliga planinstituts tillämpbarhet. En försöksverksamhet av här antytt slag vore av stort principiellt intresse att få genomförd.

Planverket framhåller slutligen att det är en viktig fråga för bebyggelseplaneringen som motionärerna tar upp. Problemet är aktuellt för många äldre stadspartier i landet. Visby innerstad utgör ett riksobjekt av speciell omfattning och karaktär. I princip är det inget som skiljer dessa planeringsuppgifter från andra stadsplaneuppgifter för vilka kommunen ansvarar. Frågan om de äldre stadsmiljöernas vård och framtida funktion bör enligt

planverkets mening rent plantekniskt och administrativt lösas på ett sådant sätt att problemet vinner generellt beaktande vid den kommunala fysiska planeringen.

Riksantikvarieämbetet anför bl. a. att en inventering av byggnadsbeståndet i Visby innerstad genomförts i samarbete mellan riksantikvarieämbetet, Nordiska museet och Visby stad år 1968. Inventeringen är avsedd att läggas till grund för en generalplan, där frågorna om behandlingen av den gamla stadsmiljön kommer att behandlas. Frågorna om bevarandet av den äldre, värdefulla bebyggelsen, gestaltningen av nödvändig nybebyggelse, reglering av trafikfrågorna etc., kan icke avgöras förrän i samband med generalplanearbetet. Ämbetet förutsätter, att hela detta arbete kommer att ske i samförstånd mellan Visby stad å ena sidan samt ämbetet och statens planverk å den andra.

Ämbetet förklarar vidare att ämbetet och landsantikvarierna för att kunna medverka till upprättande av bevaringsplaner för värdefulla stadsmiljöer i en rad fall tagit initiativ till och medverkat vid inventeringar av äldre stadsbebyggelse. Trots den snabbt fortgående omvandlingen av de gamla svenska stadskärnorna finns ännu i dag en rad mindre städer som alltjämt präglas av ett äldre, traditionellt byggnadsskick av stort kulturhistoriskt och miljömässigt intresse. Dessa städer har ofta begränsade resurser och låg skattekraft. Bland sådana städer som under lång tid varit föremål för kulturminnesvårdens intresse nämner riksantikvarieämbetet Arboga, Gränna, Eksjö, Kalmar, Kungälv, Marstrand, Nora, Simrishamn, Vadstena och Västervik. De flesta av dessa gamla stadskärnor visar den svenska småstadens typiska karaktär med övervägande låg trähusbebyggelse. Visby samt Gamla stan i Stockholm har en mer utvecklad stadstyp med större täthet, bebyggd med stenhus eller med ett betydande inslag av sådana. Riksantikvarieämbetets insatser har emellertid enligt vad som anförs i yttrandet starkt begränsats av brist på ekonomiska och personella resurser samt för ändamålet lämpliga skyddsinstitut.

Riksantikvarieämbetet upplyser att f. n. 8 byggnader i Visby av riksantikvariern förklarats för byggnadsminnen enligt lagen om byggnadsminnen. Ett betydligt större antal av de gamla byggnaderna i Visby kan och bör emellertid bli byggnadsminnen. Arbetet härpå kommer att fullföljas av riksantikvarieämbetet i den takt som tillgängliga resurser medger. Härigenom kan skapas en fast stomme av kulturhistoriskt värdefulla hus, vilka tillsammans med de genom fornminneslagen skyddade kyrkoruinerna och ringmuren kommer att prägla stadsbilden.

Enligt ämbetets mening innehåller den nuvarande lagstiftningen — trots att den anvisar en rad olika möjligheter att särskilt från kommunens sida få viss rådighet över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse — sådana begränsningar att ett ur allmän synpunkt önskvärt skydd för bebyggelse och miljöer endast i undantagsfall kan uppnås. Ett fullgott skydd synes kunna

erhållas endast genom en kombination av stadsplanebestämmelser och byggnadsminnesförklaring av de enskilda byggnaderna. Då byggnadsminneslagen emellertid icke är tillämplig på miljöer, vilkas kulturhistoriska värde huvudsakligen ligger i miljöbilden, synes dessa för närvarande icke kunna beredas fullgott skydd. De ekonomiska konsekvenserna av ett tillämpande av byggnadsminneslagen, bestämmelserna om expropriation och s. k. K-märkning i stadsplan inskränker också dessa skyddsinstitutets användbarhet. De möjligheter till finansiellt stöd för sanerings- och restaureringsåtgärder i fråga om äldre stadsmiljöer som för närvarande står till buds är ökade statliga bostadslån, anslag från kommunen och bidrag av särskilda statliga lotterimedel. I synnerhet den sistnämnda bidragsmöjligheten är starkt begränsad. Härutöver finns vissa möjligheter att erhålla bidrag för sådana arbeten som kan utföras som statliga eller stats-kommunala beredskapsarbeten; dessa bidrag är emellertid i största utsträckning beroende av arbetsmarknadsläget. För mera omfattande sanerings- och restaureringsåtgärder i stadskärnor av Visbys och Gamla stans typ erfordras kommunala och statliga bidrag av en helt annan storleksordning än vad som hittills har varit fallet.

Enligt ämbetets mening är den franska lagstiftningen av stort intresse. I synnerhet för stadsområden av Gamla stans typ anses en sådan lagstiftning vara mer effektiv än nu gällande svenska bestämmelser, såsom »Lex Gamla Stan», vilken helt bygger på expropriationsinstitutet utan att lösa de brännande finansierings- och skyddsfrågorna. Ämbetet anser det därför vara av stort värde att få utrett i vilken mån en lagstiftning i enlighet med den franska kan appliceras på svenska förhållanden. Kommunernas del av ansvaret för planarbetet och finansieringsfrågorna bör därvid uppmärksammas.

En lagstiftning efter mönster av den franska kan emellertid enligt vad ämbetet anför inte helt lösa problemet i Visby innerstad och liknande äldre stadskärnor utanför Gamla Stan i Stockholm. Det är här i många fall icke fråga om ett fullständigt bevarande av befintlig bebyggelse i ett stadsreservat utan om lämplig planläggning av stadsfunktionerna och av tillkommande nybebyggelse. För detta ändamål synes en modifiering av gällande byggnadslagstiftning, i vissa fall innebärande en ökad inskränkning av den enskilda fastighetsägarens fulla förfoganderätt, vara erforderlig.

Ämbetet framhåller slutligen, att de miljöbevaringsproblem som är aktuella i Visby och där av flera orsaker presenterar sig särskilt tydligt, möter i alla äldre städer. En utredning av dessa frågor bör därför icke taga sikte enbart på Visby utan gälla äldre stadsmiljöer över huvud taget. Ämbetet erinrar vidare om att med motionernas syfte sammanhängande frågor f. n. utreds av två sittande utredningar, 1965 års musei- och utställningssakkunniga och 1968 års bygglagutredning. Den förstnämnda utredningen torde i sitt betänkande komma att beröra den antydda problematiken och även

framlägga direkta förslag som till viss del torde kunna bidra till dess lösning. Huvuddelen av dessa frågor synes emellertid falla inom ramen för den egentliga bygglagstiftningen.

Länsstyrelsen i Gotlands län anför bl. a. att den del av Visby stad, som omslutes av stadens medeltida ringmur och som rymmer endast en mindre del av stadens befolkning, måste sägas vara nära nog unik, i vart fall i Nord-europa. Denna muromgärdade gamla stadskärna jämte det närmast utanför muren belägna, till största delen alltjämt obebyggda området, kräver därför — om den skall kunna fortleva som en vital stadsdel utan att de stora kulturhistoriska värdena och den egenartade miljön förvanskas — till en början en alldeles speciell observans. Enligt länsstyrelsens mening bör vidare samordnandet av det aktuella livets krav med ett ofrånkomligt, om ock ej obegränsat, hänsynstagande till en av många gångna sekler utformad, enastående och särpräglad stadsmiljö påkalla tillgång till särskilda ekonomiska och administrativa resurser.

Det medeltida inslaget i stadskärnan inom muren är enligt yttrandet starkt framträdande och till stor del av monumental art. Ringmuren, domkyrkan, medeltidshuset och de många kyrkoruinerna är välbekanta, däremot kanske icke i lika hög grad det historiskt märkliga förhållandet, att den av ålder bestående stadsplanen för en stor del av innerstaden är medeltida även den. Med all uppskattning av de äldsta inslagen i stadens bebyggelse måste dock framhållas att även andra epoker — ej minst decennierna kring sekelskiftet år 1800 — efterlämnat en bebyggelse, som tillsammans med det monumentala medeltida inslaget bildar en ur kulturhistorisk synpunkt värdefull och i riket enastående miljö, som det är ett riksintresse att bevara för framtiden. Estetiskt sett torde just blandningen av stadens många mot varandra i stort sett väl avvägda inslag från vitt skilda historiska perioder svara för en stor del av den egenartade miljö och de skönhetsvärden, den gamla staden Visby har att erbjuda. Som ytterligare positiva komponenter kommer det terrasserade läget vid öppna havet och en växtlighet, gynnad av det av havets närhet betingade, relativt milda klimatet.

Enligt länsstyrelsens mening måste emellertid de hänsyn, som stadsdelens kulturhistoriska och estetiska värden påfordrar, nödvändigtvis balanseras mot det moderna livets krav. Stadsdelen måste även framdeles kunna erbjuda sina invånare sådana arbets- och bostadsbetingelser, som en nutida stadsbefolkning kräver, blott med de modifikationerna, som kulturminnesvärden påfordrar. Enligt vad som anförs i yttrandet ger erfarenheten vid handen, att balansen mellan dessa båda faktorer ekonomiskt och administrativt är synnerligen vanskelig. Länsstyrelsen antyder några av de problem, som härvid anmäler sig.

Förfallen bebyggelse, ofta gårdsbebyggelse, som är utan större kulturhis-

toriskt värde och umbärlig även ur miljösynpunkt, måste efter hand rivas och ersättas med nybebyggelse, dimensionerad och utförd under behörigt hänsynstagande till ekonomiska faktorer men också till den känsliga miljöns krav. 38 § byggnadsstadgan anses emellertid vara en alltför svag grund för byggnadsnämnden, då det gäller att hävda kulturmiljöns intressen. Innerstaden saknar till sin större del helt stadsplan utöver den av ålder bestående. Påkallad återhållsamhet i vad avser hushöjd och det procentuella ianspråktagandet av tillgänglig tomtmark liksom den speciella fördyring, som hänsynen till miljön i övrigt medför, har givetvis också sina återverkningar på tomtpriser och byggnadskostnader och därmed på värdet av nybyggnaden och, i förekommande fall, hyresläget i det nya huset. Dessa faktorer bör enligt länsstyrelsen beaktas och närmare undersökas.

Länsstyrelsen anför i fortsättningen bl. a. att — bortsett från det fåtal byggnader, varpå lagen om byggnadsminnen gjorts tillämplig — en fastighetsägare, som önskar riva ett honom tillhörigt hus som regel icke kan förvägras göra detta, ens om byggnaden är av historisk eller konstnärlig betydelse. Vanskligheten av en sådan ordning, som ter sig naturlig nog i vad avser normal bebyggelse, ligger enligt länsstyrelsen i öppen dag i vad gäller en så speciell och känslig bebyggelse som den inom Visby ringmur. En ändring i denna del aktualiserar emellertid frågan om ersättning till den fastighetsägare, som genom ett avslag på en rivningsansökan skulle tillfogas skada.

Många hus inom ifrågavarande stadsdel är enligt länsstyrelsens mening av sådant kulturhistoriskt värde, att de borde förklaras som byggnadsminnen, därest de ekonomiska förutsättningarna härför föreläge. Anledning finns att överväga, huruvida särskilda sådana ekonomiska förutsättningar lämpligen bör tillskapas i vad avser Visby innerstad, varigenom mycket men ingalunda allt vore vunnet.

Enligt vad som anförs i yttrandet skapas visbymiljön emellertid icke enbart av solitära byggnadsminnen utan också av annan bebyggelse, vilken såsom helhet är av betydande värde ur miljösynpunkt, utan att därför det enskilda huset, sett för sig, kan tillerkännas högre valör ur kulturhistorisk synpunkt. Ofta nog uppkommer emellertid en bristande balans mellan kostnaden för en ingripande, sanitärt betingad restaurering av ett sådant hus under iakttagande av påkallade kulturhistoriska hänsyn, å ena, och det restaurerade husets värde, sådant det bl. a. tar sig uttryck i hyresläget, å andra sidan. Enligt nuvarande för länsbostadsnämndens verksamhet gällande bestämmelser kan Kungl. Maj:t i det särskilda fallet höja taket för den normalt medgivna lånegivningen i vad avser kulturhistoriskt märkliga byggnader. Länsstyrelsen finner anledning ifrågasätta, huruvida icke länsbostadsnämnden i vad avser Visby innerstad kunde anförtros att vid lånegivningen överskrida taket och detta icke endast beträffande kulturhisto-

riskt märklig byggnad utan även i vad avser byggnad, som — ehuru icke märklig sedd för sig — tillsammans med andra byggnader bildar en miljö som är kulturhistoriskt värdefull.

Länsstyrelsen anför avslutningsvis att avvägningen mellan det praktiska livets krav och kulturminnesvårdens i vad avser Visby starkt särpräglade och kulturhistoriskt mycket värdefulla innerstad är synnerligen komplicerad samt att ökade anslag och även en komplettering av lagstiftning och givna föreskrifter synes behövlig i vad avser vården av stadsdelen i fråga. Tid efter annan framlagda praktiska byggnadsprojekt har på ett påtagligt sätt aktualiserat denna avvägning. En förslumning är icke önskvärd men ej heller ett förödande av gångna seklers kulturella arv.

Visby stad erinrar om att staden redan i sitt yttrande år 1956 över byggnadsminnesutredningens betänkande framhöll att, även om man i princip ansåg en lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget gagnelig, det dock måste konstateras, att Visbys speciella behov och intressen ej kom att bli tillgodosedda. Detta var enligt stadens mening anmärkningsvärt och beklagligt, då Visby mer än någon annan ort i riket bevarade för hela landet omistliga, kulturhistoriska värden. Staden påpekade, att hela staden innanför ringmuren med dess medeltida, pietetsfullt bevarade stadsplan och med en bebyggelse som in i modern tid anpassats till stadens speciella karaktär, utgjorde ett av landets allra märkligaste byggnadsminnen. Staden framhöll vidare i yttrandet, att bevarandet av innerstaden i huvudsak var en kostnadsfråga och underströk behovet av tillgång till statliga bidrag i någon form, då de kommunal resurserna icke förslog och det var orimligt att begära, att den enskilde fastighetsägaren skulle finna sig i alltför stora ekonomiska uppoffringar. Staden förordade att de sakkunniga skulle få i uppdrag att komplettera sitt förslag med de bestämmelser, som kunde vara lämpliga för att tillgodose de speciella intressen som är förknippade med Visby stad.

Med dessa uttalanden som bakgrund hälsar staden med tillfredsställelse att frågan nu aktualiserats genom motionerna. Problemen med nödvändig restaurering och erforderlig stadsförnyelse i förening med bevarandet av ålderdomliga byggnader och stadens egenartade miljö kvarstår och accentueras allt mer för varje år som går. För bevarande och fredning av bebyggelse och miljöer i Visby skulle enligt stadens mening en lagstiftning, som motionärerna åsyftar, vara av stort värde. Det är tänkbart att den franska lagstiftningen skulle kunna utgöra mönster härför. Det är enligt staden önskvärt med avsättning av s. k. skyddade områden där en efterföljande planläggning kan leda fram till avpassade detaljregler. För en kommun av Visbys storlek med dess begränsade resurser blir det emellertid en alltför krävande uppgift att utan rejält stöd kunna planmässigt reglera ett så unikt stadsparti som det här är fråga om. Målsättningen är att vidmakthålla och utveckla en levande, allsidigt fungerande stadsdel innanför stadsmuren

och samtidigt bevara omistliga kultur- och trevnadsvärden i det gamla Visby. Staden understryker den betydelse de bostadssociala och ekonomiska faktorerna har i detta sammanhang. Bristerna i bostadsbeståndet måste undanröjas. Därvid bör i första hand restaurering, upprustning och modernisering komma till användning. I vissa fall måste emellertid fullständig förnyelse tillgripas. Kategorisering efter de boendes inkomstförhållanden bör undvikas.

Staden framhåller det angelägna i att statsmakterna lämnar ekonomiskt stöd, vilken fråga bör vara en väsentlig och på sitt sätt avgörande del i den av motionärerna föreslagna utredningen. Kommunala och enskilda tillgångar är otvivelaktigt helt otillräckliga för lösandet av denna stora fråga. Formerna för det statliga stödet behandlas ej närmare i yttrandet men stadens organ har funnit förbättrade lånemöjligheter ligga närmast till hand. Det är enligt stadens mening önskvärt att sådan lånegivning sker utanför ordinarie ram för statliga bostadslån. Vidare bör länsbostadsnämnd, byggnadsnämnd, hälsovårdsnämnd, yrkesinspektion och brandchef få möjligheter att lämna erforderliga dispenser av kulturhistoriska skäl.

Inventering av Visby stads äldre bebyggelse inom murarna

En inventering och kulturhistorisk klassificering av Visby stads äldre bebyggelse inom den gamla ringmuren påbörjades redan år 1944. Arbetet har sedan avbrutits och återupptagits i flera omgångar. Det slutfördes åren 1968—1969 genom Nordiska museets försorg på uppdrag av riksantikvarieämbetet och i nära samarbete med landsantikvarien på Gotland och Visby stads saneringsnämnd.

Fältarbetet har bestått av beskrivning och fotografering av enskilda hus eller gårdsenheter och genomgång av äldre ritnings- och undersökningsmaterial i byggnadsnämndens och Gotlands fornsals arkiv. En preliminär gradering har skett i omedelbart sammanhang med undersökningen av varje objekt. Graderingen har sedan reviderats under arbetets gång.

Klassificeringen eller graderingen har slutligen reducerats till följande tre grupper.

K 1: Omistliga byggnader, vilkas nedrivande, förvanskning eller vanvård skulle innebära en oersättlig förlust av kultur- och skönhetsvärden såväl för staden som för riket i sin helhet.

K 2: Byggnader av sådant kulturhistoriskt och estetiskt värde att de icke utan mycket tvingande skäl bör rivs eller väsentligen förändras.

M: Område inom vilket vid ny-, till- och ombyggnad sådan avvikelser från tidigare utformning icke bör ske att stadsbilden i väsentlig grad ändras.

Grupp K 1 omfattar 55 byggnader utöver dem för vilka skyddsföreskrifter

redan finns meddelade i särskild ordning. Till grupp K 2 har hänförts i runt tal 415 hus. Grupp M omfattar hela staden inom den gamla ringmuren.

Redogörelsen för inventeringen har överlämnats till de kommunala myndigheterna i Visby för vidare övervägande.

1967 års riksdag

Vid 1967 års riksdag väcktes motion (II: 453), som syftade till att finna en form, som skulle underlätta bevarandet av sådana kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som inte uppfyller kravet enligt byggnadsminneslagen att vara synnerligen märkliga men som likväl anses böra bevaras. Instrumentet härför skulle vara ett »kulturhistoriskt servitut», knutet till den aktuella fastigheten och innebärande skyldighet för ägaren och blivande ägare att vårda byggnaden på ett kulturhistoriskt riktigt sätt. Vårdsnadsplikten skulle dock inte grunda någon rätt till ersättning av det allmänna. Motionären hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående inrättandet av ett sådant kulturhistoriskt servitut.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (3LU 1967: 49) anförde tredje lagutskottet följande:

Utskottet har liksom motionären uppfattningen att det i landet finns många byggnader som är väl värda att bevara för framtiden, fastän de inte uppfyller de högt ställda krav som byggnadsminneslagen uppställer för att byggnad skall förklaras för byggnadsminne. I många fall torde det också genom frivilliga insatser från olika håll vara sörjt för att sådana byggnader fortlöpande underhålls och vårdas. I andra fall lägger brist på medel eller andra omständigheter hinder i vägen för ett tillfredsställande underhåll. Då sådant eftersätts går förfallet ofta snabbt och en värdefull byggnad kan på kort tid skadas så att restaurering inte blir möjlig. Problemet gäller sålunda till stor del frågan hur man skall kunna skapa garantier för att vården och underhållet av sådana byggnader inte eftersätts. Om det är möjligt att komma till rätta därmed efter de linjer som motionären skisserat kan inte bedömas utan närmare utredning. Uteslutet är emellertid icke att man i vissa fall redan med gällande lagstiftning kan tillfredsställande lösa sådana problem som motionären antytt genom överenskommelse mellan kommun och enskild person som säkerställes genom penninginteckning. Oavsett hur bestämmelserna utformas synes det dock vara ofrånkomligt att anordna någon form av kontroll, om bestämmelser på området skall bli till verklig nytta. En sådan kontroll kräver sannolikt betydande insatser av sakkunnig personal och därmed också kostnader. Riksantikvarieämbetet har beträffande personalläget i sitt remissvar framhållit att redan en intensifiering av verksamheten med byggnadsminnesförklaringar kräver ökad personal. Det är härvid att märka att av de cirka ettusen byggnader som vid en restriktiv bedömning ansetts vara av sådant värde att de borde kunna bli byggnadsminnen har hittills endast drygt etthundra förklarats vara sådant minne medan fråga väckts beträffande ytterligare ett hundratals byggnader.

Ehuru motionsförslaget såvitt nu kan bedömas således inte är invändningsfritt anser utskottet i likhet med byggnadsstyrelsen att det kan vara värt att

pröva. Frågan är dock inte av sådan vikt att den motiverar en särskild utredning utan den bör tas upp i annat sammanhang. Ett lämpligt sådant synes kunna erbjuda sig exempelvis i samband med den utredning rörande kulturminnesvårdens syfte och organisation som enligt vad ovan nämnts redan pågår eller den utredning rörande byggnadskulturvårdens rättsliga reglering, som av byggnadsstyrelsen påyrkats.

Vad utskottet anfört torde böra ges Kungl. Maj:ts till känna.

Riksdagens skrivelse i ärendet, nr 329, har enligt beslut den 17 maj 1968 av Kungl. Maj:t överlämnats till 1965 års musei- och utställningssakkunniga att tagas under övervägande vid fullgörande av det åt dem lämpade uppdraget.

1969 års riksdag

Vid riksdagens början väcktes motion (II: 616), vilken utmynnade i förslag om en skyndsam översyn av bostadslånebestämmelserna rörande ombyggnad av kulturhistoriskt märklig byggnad. Syftet mer översynen skulle vara dels att överflytta beslutanderätten från Kungl. Maj:t till länsbostadsnämnden, dels att låneunderlagshöjningen skulle ersättas av en direkt subvention i avskrivningslånets form, dels att bestämmelserna skulle avse inte bara den aktuella kulturhistoriskt märkliga byggnaden utan även omgivande byggnader som påverkar miljöbilden.

Statsutskottet anförde i utlåtande i anledning av bl. a. denna motion följande (SU 1969: 50 s. 21).

I fråga om beslutanderätten har utskottet förutsatt att departementsutredningen kommer att pröva även denna art av Kungl. Maj:ts beslut.

Utskottet har inte funnit skäl att frångå de övervägande som godtogs i samband med införandet av lagen om byggnadsminnen enligt vilka det inte skulle förutsättas någon nämnvärd ökning av det allmännas engagemang. I de flesta aktuella fall torde vidare de inom skäligen anspråk ökade miljövärdena motsvaras av ökad hyresbetalningsvillighet. De särskilda insatser som på vissa håll kan bedömas erforderliga bör behandlas utanför bostadslångivningens ram.

Vad slutligen angår en utvidgning av nu gällande regler även till närliggande byggnader kan utskottet i och för sig dela uppfattningen att ökade krav i många fall kan ställas på stadsbilden i en äldre miljö. Utskottet förordar att motionen i denna del överlämnas till saneringsutredningen, vilket bör ges Kungl. Maj:ts till känna.

Utskottets förslag bifölls av riksdagen (rskr. 141).

Riksdagens skrivelse har sedermera överlämnats till saneringsutredningen.

Pågående utredningar

Följande utredningar med anknytning till det aktuella ämnesområdet pågår f. n.

1965 års musei- och utställningssakkunniga.

Utredningen har tillkallats enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 26 mars 1965 för att verkställa utredning rörande museiväsendet och verksamhet med riktsutställningar m. m. (direktiv 1966 års riksdagsberättelse E: 52, tilläggsdirektiv 1968 års riksdagsberättelse U: 30).

I de sakkunnigas uppdrag ingår bl. a. att göra en sammanfattande utredning om målsättningen och organisationen för samhällets kulturminnesvård.

Enligt vad statens planverk upplyst i sitt remissvar väntas utredningen beröra problem i samband med bevarande av grupper av byggnader. Hela stadskärnors behandling lär dock inte tas upp av utredningen.

Bygglagutredningen

Bygglagutredningen har tillkallats enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 29 mars 1968 för översyn av byggnadslagstiftningen (direktiv 1969 års riksdagsberättelse K: 54).

Utredningsarbetet syftar till en omgestaltning av reglerna för den fysiska planläggningen enligt i direktiven angivna riktlinjer. Utredningen skall också se över byggnadslagstiftningens övriga avsnitt och föreslå de ändringar i dessa som kan föranledas av reformeringen av planväsendet eller annars kan vara påkallade.

Saneringsutredningen

Utredningen har tillsatts enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 19 december 1968 för att utreda frågan om samhällets medverkan i syfte att främja arbetet med sanering av det äldre bostadsbeståndet i våra tätorter.

De sakkunniga skall enligt direktiven ta upp frågor om såväl upprustning och modernisering som totalförnyelse av äldre bostadsområden. De skall vidare undersöka vilka krav av ekonomisk, administrativ och annan art som ställs på kommunerna om de skall kunna föra en sådan aktiv markpolitik som har betydelse för saneringsverksamheten. De krav på standard i bostäderna och deras yttre miljö som gäller vid nyproduktion av bostäder bör övervägas och avpassas så att saneringsverksamhetens särskilda förutsättningar blir beaktade.

Erfarenheterna av den försöksverksamhet med bostadslån till upprustning av flerfamiljshus som beslöts av riksdagen år 1967 skall beaktas i utredningsarbetet. Reglerna för det statliga stödet till upprustnings- och moderniseringsåtgärder och till nybyggnad i saneringsområden kan enligt direktiven även behöva ses över.

Expropriationslagen

Expropriationsutredningen har enligt sina direktiv (1961 års riksdagsberättelse Ju: 49) att överse bl. a. gällande bestämmelser angående expropriationsändamålen.

Enligt vad utskottet erfarit omfattar utredningens översyn också bestämmelserna i 1 § punkt 12 expropriationslagen och 44 a § byggnadslagen angående expropriation för kulturella ändamål.

Utredningen väntas framlägga betänkande med förslag rörande bl. a. expropriationsändamålen under hösten innevarande år.

Utskottet

Visby innerstad är rik på byggnader och miljöer av stort kulturhistoriskt och estetiskt värde. Stadsbilden präglas sålunda alltså av starka inslag från medeltiden såsom ringmuren, kyrkoruinerna, det ålderdomliga gatunätet och de gamla stenhusen. Ett dominerande inslag i staden inom ringmuren är vidare de små och låga trähusen från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Delvis förhåller det sig här så att varje enskild byggnad icke har ett särskilt kulturvärde utan värdet ligger i helheten, i miljön. En nyligen slutförd kulturhistorisk inventering och klassificering av Visby stads äldre bebyggelse inom ringmuren har närmare belyst vilka omfattande kulturhistoriska värden som där finns. Utskottet hänvisar till redogörelsen ovan för resultatet av denna inventering.

En sanering av delar av Visby innerstad torde vara nödvändig för att tillgodose nutida krav på utrymme och bekvämlighet och för att anpassa stadskärnan till nya funktioner. Fråga uppstår härvid hur en modernisering och upprustning av byggnadsbeståndet skall kunna ske med bevarande av områdets kulturella värden. Samtidigt måste det kravet ställas att stadsdelen skall i görligaste mån erbjuda fullvärdiga bostäder och lokaler för dem som bor inom stadsdelen eller har sin verksamhet förlagd dit.

I motionerna I: 816 av herr Österdahl m. fl. och II: 918 av herr Jönsson i Ingemarsgården föreslås att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer att en utredning eller arbetsgrupp tillsätts med uppgift att utarbeta förslag till en särskild lag för områden i Visby, vilkas bebyggelse bör bevaras för framtiden, och att framlägga förslag till lösningar som kan ekonomiskt underlätta saneringsarbetet.

Liknande yrkande framställs i motionerna I: 799 av fru Hultell m. fl. och II: 919 av fröken Ljungberg m. fl.

Utskottet har besökt Visby under maj månad 1969 och därvid haft överläggningar med företrädare för bl. a. Visby stad. Utskottet har vid sitt besök och på annat sätt fått ett starkt intryck av de kulturhistoriska värden som

ligger i stadens äldre bebyggelse. Det är angeläget att denna så långt möjligt bevaras och skyddas.

Som framgår av den föregående redogörelsen finns redan nu vissa bestämmelser som syftar till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Här må hänvisas till lagen om byggnadsminnen samt bestämmelserna i expropriationslagen och byggnadslagen om expropriation för kulturella ändamål.

Av remissvaren framgår att de gällande bestämmelserna och inte minst byggnadslagstiftningen har sådana begränsningar att ett ur allmän synpunkt fullgott skydd för bebyggelse och miljöer av nu ifrågavarande slag i många fall inte kan uppnås. Vissa av dessa brister synes emellertid komma att undanröjas genom redan pågående lagstiftningsarbete. Utskottet vill här hänvisa till att bestämmelserna om expropriation f. n. överses av expropriationsutredningen, som enligt vad utskottet erfarit därvid också tar upp frågan om expropriation för kulturella ändamål. Problem i samband med bevarande av grupper av byggnader väntas vidare komma att beröras av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. Viktig i sammanhanget är även bygglagutredningen.

Det är givetvis angeläget att bristerna i de gällande bestämmelserna på området undanröjs. Enligt utskottets mening träder emellertid i detta ärende finansieringsfrågorna i förgrunden. Detta har betonats bl. a. av Visby stad. Problemet synes för stadens del i stor utsträckning gälla spørsmålet hur man — utan att tillgripa expropriation eller liknande kostnadskrävande tvångsåtgärder — skall kunna skapa garantier för att byggnader som i sig eller för miljön är av kulturhistoriskt värde vårdas och underhålls på ett tillfredsställande sätt. Härvid är givetvis ekonomiskt stöd genom exempelvis lån på förmånliga villkor av den största betydelse.

Som framgår av den föregående redogörelsen utreder saneringsutredningen frågan om samhällets medverkan i syfte att främja arbetet med sanering av det äldre bostadsbeståndet i våra tätorter. Det nu aktualiserade problemkomplexet, som icke berörts i direktiven för utredningen, synes böra närmare övervägas i detta vidare sammanhang. Utskottet förordar därför att motionerna överlämnas till saneringsutredningen för att tas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag.

De problem som möter i Visby har sin motsvarighet i många äldre stads-partier i vårt land. De förslag som utredningen kan komma att framlägga bör därför inte begränsas till att gälla enbart Visby utan bör ha generell giltighet.

Utskottet får med hänvisning till det anförda hemställa

A. att riksdagen i anledning av motionerna I: 799 och II: 919 samt I: 816 och II: 918 i skrivelse till Kungl. Maj:t anhallen att motionerna jämte detta utlåtande överlämnas till saneringsutredningen; samt

B. att motionerna i övrigt icke föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 28 oktober 1969

På tredje lagutskottets vägnar:

ERIK GREBÄCK

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar Svante Kristiansson (s), Åkesson (fp), Ebbe Ohlsson (m), Erik Jansson (s), Ernulf (fp), Ferdinand Nilsson (cp), Hansson (s) och fru Landberg (s);

från a n d r a kammaren: herrar Grebäck (cp), Svenning (s), Ekström (s), Sundelin (s), Hedin (m), fröken Anderson (s), herrar Franzén i Träkumla (cp) och Sellgren (fp).